ئافرەتە ئاسنینەکە

جەمال بەدەوی
لە عەرەبییەوە: هەورامان وریا قانع

پێموانییە لە سەردەمی ئەمڕۆماندا، هاوڵاتییەک هەبێت گوێبیستی ئەم دەستەواژەیە نەبوبێت: (ئەی ئازادی..ئەو تاوانانە چەند زۆرن کە بە ناوی تۆوە ئەنجامدەدرێن). هەروەها لەو بڕوایەدانیم مرۆڤێک ڕۆچوبێتە ناو کاری سیاسییەوە، ئەو دەربڕینەی نەوتبێت و بەچاوی خۆی بینیویەتی ئاڵاکانی ئازادی لەلایەن ئەو کەسانەی ڕۆژگارێک بوو بەرزیانکردبوەوە، فڕێدەدرێن و پێی لێدەنرێت. بەچاوی خۆی بینیویەتی لەسەر دەستی خوێنڕێژەکان کە ڕۆژێک لە ڕۆژان کراسی ئازادیان لەبەرکردبوو.. دروشمەکانی ئازادییان دەوتەوە.. خۆیان لەپێناویدا بەخت دەکرد، ڕۆحەکان لەناودەبرێن و کەللەسەرەکان وردوخاشدەکرێن. بینیویەتی ئەوانەی تا دوێنێ بوو بەشان و باڵی ئازادیدا هەڵیاندەدا، کەچی دواتر دەبنە سەرسەختترین دوژمنی و خراپترین نەیاری.

ئاخۆ کێ خاوەنی ئەو دەربڕینەیە؟ بۆچی وتویەتی؟ ئەی ئەو بارودۆخە چی بووە کە وایکردووە ئەو هاوارە بکات، هاوارێک بووەتە بەناوبانگترین گوزارشتی فەرهەنگی سیاسی و لە مێژودا وەک پەندی لێهاتووە. پاشان ئازادی چۆن دەبێتە سەرچاوەیەک بۆ تاوان، لە کاتێکدا ئازادی ئەو بۆتەقە پیرۆزەیە کە هەرسێ بەها بەرزەکەی مرۆڤایەتی تێدا دەخەملێت، مەبەستم بەهاکانی حەق و چاکەو جوانییە. ناتوانین وێنای ئەوە بکەین حەق سەرچاوەیەکە بۆ زوڵم و زۆرداری.. مەحاڵە ڕوناکی سەرچاوەیەک بێت بۆ تاریکی.. هەرگیز کاری چاکە خراپەکاری و جوانی دزێوی بەرهەمناهێنێت. بەڵام هەموو ئەو بەها بەرزانە لەسەر دەستی تاقمێک

مرۆڤ دەگۆڕدرێن بۆ دژەکانیان. تاقمێک مرۆڤ لە توانایاندا هەیە ڕاستییەکان چەواشەبکەن.. جوانی بسڕنەوە..چاکە بشێوێنن.

خاوەنی ئەو دەربڕینە مێژووییە «مەدام رۆلان»ە کە سەیرترین ئافرەتە لە مێژووی شۆڕشی فەرەنسیداو یەکێکە لەو سێ ئافرەتە بەناوبانگەی، بە مەقسەڵە گەردنە ناسکەکەیان لێکرایەوە. یەکەمیان «ماری ئەنتوانێت»ی شاژن بوو.. دووەمیان «شارلۆت کۆردای»ی فیدائیی بوو کە دڕندە مەترسیدارەکەی شۆڕشی فەرەنسی «جان پۆل مارا»ی تیرۆرکردو خەڵکی لە کارە خراپەکانی ڕزگارکرد.. سێیەمیان «مانون ماری جان ڤیلیبۆن» ناسراو بە «مەدام رۆلان» بوو.. ئەمەی دواییان خاوەنی ئەو هاوارە بەناوبانگەیە سەبارەت بەو تاوانانەی شۆڕش بەناوی ئازادییەوە ئەنجامیدەدات.

«مەدام ڕۆلان» ئافرەتێکی جوان و قەشەنگ نەبوو، بەڵام خانمێکی ڕۆشنبیر بوو. خەمی سیاسەت و هونەری ئەدەب و مەسەلە فیکرییەکان سەرقاڵیان کردبوو، وایانلێکردبوو لەو بایەخپێدانانە دووربکەوێتەوە کە هاوڕەگەزەکانی خۆی بایەخیان پێدەدا. ئەو هەر لە تەمەنی لاویەتییەوە بەرهەمی پێشەنگانی فیکری مۆدێرنی فەرەنسی کە نوقڵانەی هاتنی سەردەمی ئازادی و یەکسانی و دادپەروەرییان لێدەدا، سەرنجیان ڕاکێشابوو. ئەو پێشەنگانەی فیکری فەرەنسی چەند ساڵێک پێش بەرپابونی شۆڕش کۆچی دواییان کرد، وەک ئەوەی قەدەر ڕەحمی پێکردبن و لەناوییبردبن، پێش ئەوەی بیروڕاکانی خۆیان ببینن لەسەر دەستی سەرکردەکانی تیرۆر وەک پاچ و خاکەناز بۆ سەرکوتکردنی ئازادی و ڕوخاندنی یەکسانی و سڕینەوەی دادپەروەری بەکاربهێنرێت. ئەو شۆڕشەی ئەوان بانگەشەیان بۆ دەکرد، دەگۆڕدرێت بۆ قەسابخانەیەکی گەورە کە پێشتر مرۆڤایەتی نمونەی لەو جۆرەی بەخۆیەوە نەبینیبوو.

جێگای داخە «مەدام ڕۆلان» کە لەسەرەتای لاویەتیدا هۆگری بیروڕاکانی «ڕۆسۆ» بوو، بەوپەڕی بڕواو ئیمانەوە ئەو بیروڕایانەی وەرگرتبوو، خەونی بەوەوە دەبینی ڕۆژێک بێت ئەو بیروڕا جوانانە وەک حەقیقەتێک لەسەر ئەرزی واقیع جێبەجێبکرێن، کەچی ئەو خانمە بە هەموو هەست و سۆزو هەڵچونێکی ئافرەتانەوە، خۆی هاویشتە ناو کورەی شۆڕش و دەنگی بووە یەکێک لە دەنگە هەرە پەرگیرو توندڕەوەکان. ئاقاری تیرۆر کە شۆڕش هانای بۆ برد، «مەدام ڕۆلان»ی لەگەڵ خۆی بردو ئەویش بێ هیچ دوودڵییەک لەگەڵیدا ڕۆشت و هەرگیز بەخەیاڵیدا نەدەهات، بەو ئاگرە بسوتێت کە بەشداربوو لە داگیرساندنیدا. بە هەمان ئەو ڕێگایەدا بڕوات کە دەیگەیاندە مەقسەڵەکەو پێشتر بە هەزاران قوربانی بێ تاوان بەناوی ئازادی و دادپەروەری و یەکسانییەوە پێیداتێپەڕین.

«مەدام ڕۆلان» لە سەروبەندی بەرپابونی شۆڕشدا، لەگەڵ «مسیۆ ڕۆلان»ی هاوسەری لە شاری (لیۆن)ەوە هاتن بۆ شاری پاریس. مێردەکەی پیاوێکی سەقەت بوو، زیاتر شایەنی گاڵتەپێکردن بوو تاکو ڕێزگرتن، بیست ساڵ لە ژنەکەی گەورەتر بوو. «مەدام ڕۆلان» لە ئەنجامی خۆشەویستییەوە شووی بە پیاوەکەی نەکردبوو، بەڵکو شووی پێکرد تاکو لەسایەیدا خۆی لە قسەی خەڵکی بپارێزێت، چونکە خەڵکی دەیانبینی ئەو خانمە لە بوارێکی پڕ گوماناویدا کار دەکات. هێندەی نەبرد خانووەکەی لە پاریس گۆڕا بۆ ساڵۆنێک، شاعیرو ئەدیب و پیاوانی سیاسەت سەردانیان دەکرد، هەروەها هەموو کەسە توندڕەوەکان، ئەوانەی هاتنی سەردەمێکی تازە گڕی تێبەردابوون و هیچ ڕێگایەکیشیان بۆ بەدیهێنانی ئەو ئامانجە، جگە لە خوێن نەدەبینی، سەردانیان دەکرد. ئامانجەکانی «مەدام ڕۆلان» لەگەڵ ئامانجەکانی ئەندامانی ئەنجومەنی نیشتیمانی سەر بە حیزبی (جیرۆندییەکان) یەکیگرتەوە.

جیرۆندییەکان لە «مەدام ڕۆلان»دا سەرچاوەی هەموو ئەو خواست و ئاواتانەیان دۆزییەوە کە لە مێشکی خۆیاندا دەخەملی، خواست و ئاواتی ڕوخاندن و هەڵتەکاندنی سیستمی کۆن و هێنانەئارای

سەردەمێکی نوێ، لەسەر ئەو بنەمایانەی کە پێشەنگانی فیکری فەرەنسی «ڤۆڵتێر»، «ڕۆسۆ»، «مۆنتسکیۆ»و دانەرانی ئینسایکلۆپیدیا دایانمەزراندبوو. بەڵام گرفتی جیرۆندییەکان ئەوەبوو ئەوان وەک «مەدام ڕۆلان»ی هاوڕێیان زیاتر لە شاعیرەکانی سەردەمی ڕۆمانسی دەچوون، تاکو لەو سیاسیانە بچن کە قاڵبووی ناو ئەزموون و نەهامەتییەکان بن. ئەوان پیاوانی فیکرو یاساو ڕەوانبێژی و شیعرو حەماسەتێکی بۆش بوون. یەکێکیان بە هێمنی و سەنگینیەوە دەچووە سەر مینبەرەکە، پاشان چەند گوزارشتێکی باق و بریقەداری دەوت، تاکو حەماسەتی جەماوەر گڕتێبەردات، ئیدی ئەم برادەرەمان هێمنی و سەنگینییەکەی خۆی لەدەستدەداو دەکەوتە شوێن چەپڵەڕێزانی ئامادەبوان و دەبووە کڵپەیەک هەڵچون و بانگەشەی وێرانکردن و کوشتنی دەکرد. لێرەوە جیرۆندییەکان کە لە بانگەشەکەرانی ئازادی و دادپەروەری بوون، دەگۆڕان بۆ بانگەشەکەرانی تیرۆر و روخاندن و توندوتیژی، بەبێ ئەوەی ئاگاداری ئەو ڕێگا خراپەبن کە بە دەستی خۆیان هەڵیاندەکەند. گەر وردتر قسەبکەین، جیرۆندیەکان ئاگاداری ئەو گۆڕستانە نەبوون کە بۆخۆیان هەڵیاندەکەند.

ڕۆژێک نوێنەرێکی جیرۆندی داوا لە ئەندامانی میللەت دەکات ڕوبارێک خوێن بڕێژن و دەڵێ: (ئازادی درەختێکە گەر بە خوێن ئاونەدرێت ناڕوێت، بۆیە ئەندامە خراپەکەی جەستەتان ببڕن تاکو جەستەتان بە ساغی بمێنێتەوە) ئەم نوێنەرە گەمژەیە نەیدەزانی ئەو دەربڕینەی دەبێتە چەکێک خۆی و هەڤاڵەکانیشی لەت و کوت دەکات، ئەویش ئەو کاتە بوو کە نەیارەکانیان ئەوانیان ڕاپێچی بەردەم چەقۆی مەقسەڵەکە کرد، تا بە خوێنیان ئاوی درەختی ئازدی بدەن!!.

یەکێک لە سەرکردەی جیرۆندییەکان بۆ سەلماندنی پیلانێک گوایە تۆمەتباران پێیهەستاون و هیچ بەڵگەیەکیشی لەبەردەستدا نەبوو، وتی: (ئایا ئەوانەی دەیانەوێ تەنها دوای بونی بەڵگە حوکمەکان دەرچن، دەتوانن پێمان بڵێن کەی پیلانەکان لەناو فایلەکان و لەسەر کاغەزەکاندا دەنوسرێن). ئەم قسە بۆگەنەی بووە پرنسیپێک نەیارەکانیان لە پاکتاوکردنی جیرۆندییەکاندا بەکاریان هێنا. دوو ساڵ تێنەپەری، جیرۆندییەکان لەبەردەم دادگای شۆڕشدا ڕاوەستان، گەر یەکێکیان بیوتایە: (کوا چ بەڵگەیەکتان لەسەر پیلانگێڕی ئێمە هەیە؟)، سەرۆکی دادگا وەڵامی دەدایەوە: (هیچ بەڵگەیەکم نییە، چونکە پیلانەکان لە ناو فایلەکان و لەسەر کاغەزەکاندا نانوسرێن).

«بریسۆ»ی سەرکردەی جیرۆندییەکان بۆ پاساوی پەنابردنەبەر تیرۆر دەڵێ: (وڵات لە مەترسیدایە، بەرگەی ئەوە ناگرێت ڕێوڕەسمەکان بە سستی بڕوات بەڕێوە، با دادپەروەری بە خێرایی جێبەجێبکرێت، هەر هەڵەیەکیش ڕوبدات چاوپۆشی لێدەکرێت). نەیارەکانیان ئەم قسەیەیان بەباشی لەبەرکرد، ئەو کاتەی جیرۆندییەکان لە قەفەزی تۆمەتباریدا ڕاوەستان و داوای بەڵگە و شاهێدیان دەکرد، سەرۆکی دادگای شۆڕش بە پێکەنینەوە پێی دەوتن: (ئەو مەترسییەی تەوقی وڵاتی داوە، بەرگەی ئەوە ناگرێت ڕێوڕەسمەکان بە سستی بڕوات بەڕێوە).

بەم شێوەیە ئەو بەدبەختانە دەمی ئەو چەقۆیەیان تیژکرد کە دواتر ملی خۆیانی پێلێکرایەوەو گڕی ئەو ئاگرەیان خۆشکرد کە پاشان خۆیانی سوتاند. لێرەوە ئەوانە بوونە قوربانی گوزارشتە دلڕفێن و ئاگراوییەکانیان و بوونە قوربانی ئەوەی، کەوتنەشوێن هەست و سۆزی خەڵکانی تێنەگەیشتوو. ئەوان دەستبەرداری پرنسیپەکانی حەق و ئازادی بوون کە لە کتێبەکاندا خوێندبویانەوەو لەسەر ئەرزی واقیع لەبیریانکرد.

کاتێ شۆڕش هەڵگیرساو پزیسکی گەشتە هەموو ناوچەکانی فەرەنسا، جیرۆندییەکان بە تەنها هەر خۆیان پاشای گۆڕەپانەکە نەبوون، بەڵکو (یەعقوبییە)کانیش کە یەکێکە لە دەرهاویشتە هەرە ناشرین

و دڕندە توندڕەوەکانی شـــۆڕش، لەســـەر گۆڕەپانەکە بوون، بەڵام نەیانوێرا ناخی خۆیان ئاشـــکرابکەن، تا ئەو کاتەی جیرۆندییەکان ڕێگای تیرۆریان بۆ خۆشـــکردن. یەعقوبییەکان لە یانەکەی خۆیاندا وەک دڕەندە مەترسـیدارەکان خۆیان مەڵاســـدابوو، بۆ هێرشـــکردن و پەلاماردان چاوەڕوانی کاتی گونجاویان دەکرد. ئیدی جیرۆندییەکان هاتن و بە نەزانینی خۆیان دەرگاکەیان بۆ یەعقوبییەکان خستە سەرپشت، ئەوانیش دەستیانگرت بەسەر شۆڕشداو شۆڕشیان کردە قەسابخانەیەکی خوێناوی کە لە مێژودا وێنەی نییە.

یەعقوبییـــەکان گەرچـــی هەمان ناوبانگی جەمـــاوەری جیرۆندییەکانیان نەبـــوو، هەروەها هێندەی جیرۆندییەکان ئەندامیان لە پەرلەماندا نەبوو، بەڵام بەوە لە جیرۆندییەکان جیادەکرانەوە کە ڕێخستنێکی بەهێزیان هەبوو، وردتر دەجوڵانەوەو کاتی گونجاویان بۆ پەلاماردان هەڵدەبژارد. لەناو هۆڵی ئەنجومەنی یاســـادانانـدا، وەک باز چۆن لەسەر لوتکەی شاخەکان دەنیشـــێت، ئاوا لەسەر کورسییە بەرزەکانی لای چەپی هۆڵەکە دادەنیشـــتن، ئالێرەوەیە ناوی (حیزبی شـــاخ)یان لێنرا، هەر لێرەشـــەوەیە چەپەکان لە فەرهەنگی سیاســـیدا مەفهومی توندڕەویان وەرگرتووە. ئا لەوێدا ســـەرکردەکان لە تەنیشـــت یەک و بە یەکگرتویی دادەنیشتن، لەو سەرکردانە «دانتۆن»، «مارا»، «کامی دیمۆلان»، «سان جۆست»، پاشان ســـەرۆکە ترسناکەکەیان «ڕۆبسپێر» کە بووەتە ســـمبولی تیرۆر بۆ هەموو سەردەم و ڕۆژگارێک. هەر هەموو ئەو ســـەرکردانەش مرۆڤ بوون، کەچی دڵیان پڕ بوو لە ڕق بەرامبەر بە مرۆڤایەتی و بەرامبەر هەر شتێکی جوان و پیرۆز لە ژیاندا.

لەســـەر دەســـتی ئەم دڕندە بکوژانە، شۆڕشی فەرەنســـی لە جیهادکردن لەپێناوی ئازادی گۆڕا بۆ ســـتەمکارییەکی ڕێکخراو کە تێدا چەوســـاندنەوە لەوپەڕی بڵاوبونەوەدابوو، تێدا حەق دیارنەماو ترس و تۆقانـــدن و نائارامی بەرقەراربوون، ئەمن و ئاســـایش نەمان و دەرکەوتەکانی ئازادی ســـڕانەوە. ئاڵای هەڵەشـــەیی بەرزکرایەوەو تەنها قســـەی زۆردارو ســـتەمکارو ئەوانەی بازرگانییان بە هەست و سۆزی جەماوەرو خەڵکی ســـادەو ســـاویلکەوە دەکرد، دەیخوارد. ئیدی فەرەنســـا لەســـەر دەستی ئەوان بووە دۆزەخێک ســـوتەمەنییەکەی خەڵک بـــوو، هەڵگرانی ئازادی بیروڕا خیانەتیان لە ئـــازادی بیروڕا کرد، ســـەرکردەکانی ڕیفۆرم لە پرنسیپەکانی ڕیفۆرم دوورکەوتنەوەو پشتیانتێکرد، ئەوانەی پاڵپشتی ئازادی بوون بە پێڵاوەکانیان پێیان بە ئازادیدا دەنا.

کۆتایی پادشا:

لە مێژووی شۆڕشی فەرەنسیدا ئەو تاوانەی جیرۆندییەکان ئەنجامیاندا، هیچی لە تاوانی یەعقوبییەکان کەمترنەبوو. چونکە ئەوەی ڕێگا بۆ تیرۆر خۆشـــدەکات، هیچی لە بکەری کارە تیرۆرســـتییەکە کەمتر نییە. جیرۆندییەکان ئەو ســـەرەتایە بوون کە دەرگایان لەبەردەم ســـەرکردە تیرۆرســـتە خوێنڕێژەکاندا کردەوە. چارەنوســـی شۆڕشـــی فەرەنسی لە قۆناغەکانی بەرایدا بەدەســـت جیرۆندییەکانەوە بوو، ئەوان گەر پابەندی پرنسیپە بنەڕەتییەکانی خۆیان بونایەو نەکەوتنایەتە شوێن هەست و سۆزی ئەم ئافرەتە ســـەیرە «مەدام ڕۆلان» کە قەدەر فڕێیدایە ســـەر ڕێـــگای جیرۆندییـــەکان و ئەوانیش جڵەوی خۆیان دایە دەســـتی و ئەویش ئەوانی دایەدەست مەقســـەڵەکە، ئەوا دەیانتوانی پارێزگاری لە شۆڕش و ڕەوتە میانڕەوییەکەی بکەن.

دادگایی کردنی «لویسی شازدەهەم»، تاقیکردنەوەیەک بوو بۆ دیاریکردنی تواناو ژیری جیرۆندییەکان. ئەوان لە قوڵایی ناخی خۆیاندا مەیلیان بەلای مانەوەی سیســـتمی پاشایەتیدا بوو، پێیانوابوو سیستمی

پاشـــایەتی لە سیستمی کۆماری باشـــترە. جگە لەوە جیرۆندییەکان دەیانویست پارێزگاری لە پاکژی شـــۆڕش بکەن و شـــۆڕش بە خوێنی پاشـــا پیس نەبێت. توندڕەوترین شۆڕشـــگێڕ لـــەوە زیاتر بیری نەدەکردەوە کە حکومەتێکی پاشایەتی دەستوری دادپەروەر بێتەئاراوە. وەلێ «مەدام ڕۆلان» لە هەموو پیاوەکان توندڕەوتر بوو! ئەم خانمە پێیوابوو نەمری فەرەنســـا تەنها لە ڕێگەی لەســـێدارەدانی پاشاوە بەدیدێت، لەو بارەیەوە شەرمی نەدەکرد بە هاوڕێکانی بڵێ: (ئێوە خۆتان بە شتە بچوکەکانەوە سەرقاڵ کردووەو لێدەگەڕێن هەردوو ســـەرە گەورەکە، پاشاو شاژن، لەدەستتان هەڵبێن تاکو نەهامەتی و دەردو بەڵا بەسەر وڵات و نیشتیماندا بێنن. ئەوەی تا ئەمڕۆ پێیهەڵنەستاون، ئەوەتا ئێستا بانگتان دەکات و کار بۆ دادگایی کردنی هەردوو ســـتەمکارەکە بکەن: پاشاو شاژن، گەر نا ئەوا ئێوە کۆمەڵێ هەرزەکاری گەورەن).

ئا بەم شـــێوەیە «مەدام ڕۆلان» توانی ببێتە ئەو هێزەی دنەی لە ســـێدارەدانی پاشـــای دەدا، بەبێ ئەوەی حســـاب بۆ ئەوە بکات کارێکی لەو جۆرە چی بەســـەر فەرەنسادا دێنێت، بەبێ ئەوەی حساب بۆ تۆڵەی وڵاتانی پاشـــایەتی ئەوروپا بکات کە پێیانوابوو کوشـــتنی «لویسی شازدەهەم»، دەستدرێژییە بۆ ســـەر سیستەمە پاشایەتییەکانی ئەوروپا. ئاخۆ «مەدام ڕۆلان» کارێکی زیرەکانەی ئەنجامدا، کاتێ دەمـــاری پیاوەتی هـــاوڕێ جیرۆندییەکانی خۆی بزواندو ناچاریکردن-بەبێ ویســـتی خۆیان- دەنگ بۆ لەسێدارەدانی پاشا بدەن؟ ئەی ئایا «لویسی شازدەهەم» شایەنی ئەم کۆتاییە بوو کە «مەدام ڕۆلان» بۆی دیاریکرد؟.. کۆتاییەک کاریگەرییەکی زۆری هەبوو لەسەر گۆڕینی ڕەوتی شۆڕش لە ئاشتییەوە بۆ جەنگ، لە میانڕەوییەوە بۆ توندڕەوی و تیرۆر.

مێژونوسانی شۆڕشی فەرەنسی کۆکن لەسەر ئەوەی «لویسی شازدەهەم» خراپترین پاشای بۆربۆنەکان نەبووە، بەڵکو ئەو قوربانی دەستی ئەو گەندەڵیانە بوو کە باوک و باپیرانی پێیهەستابوون. «لویسی شـــازدەهەم» خاوەنی کۆمەڵێ خەســـڵەتی جوان و بەرز بوو، لە هەموویان گرنگتر هەردوو خەســـڵەتی دڵپاکـــی و ئاینداریيەکەی بوو. «مینیە»ی مێژوونوس لە کتێبەکەی دەربارەی شۆڕشـــی فەرەنســـی و لەســـێدارەدانی پاشادا دەڵێ: (ئاوا پاشایەک لە باشترین پاشـــاکان-گەرچی لە هەمانکاتدا لە هەموویان لاوازتر بوو- لە تەمەنی ســـی و نۆ ســـاڵیدا لەناوچوو، ئەمەش دوای ئەوەی بۆ ماوەی شازدە ساڵ و نیو حوکمی کـــرد، ماوەی حوکمکردنەکەی بۆ کاری باش و چاکە تەرخانکردبوو. باوباپیرانی شۆڕشـــیان بە میراتی بۆ جێهێشـــتبوو، پاشـــا لە هەموو پاشاکانی دیکە زیاتر توانای ئەوەی هەبوو نەهێڵێت شۆڕش بەرپابێت، یاخود گەر بەرپاش بوو دایمرکێنێتەوە. ئەو پێش بەرپابونی شـــۆڕش دەیتوانی پاشـــایەکی ڕیفۆرمخوازبێت، یاخود دەیتوانی پاش بەرپابونی شۆڕش ببێتە پاشایەکی دەستوری، چونکە ئەو تاقە پاشایەک بوو هیچ تەماعێک و هیچ حەزو شەیداییەکی بۆ دەسەڵات نەبوو، ئەو هەردوو ئەو خەسڵەتەی تێدابوو کە وادەکەن پاشای چاک دروستبکەن، ئەوانیش ترس لە خوداو خۆشەویستی میللەت بوو).

لە کاتی دادگایی کردنی پاشـــادا، فەرمانی لەسێدارەدانی لەسەر بڕیاری جیرۆندییەکان ڕاوەستابوو، بـــەو پێیەی ئەوان زۆرینـــەی دەنگەکانیان پێکدەهێنا. بڕیـــاری جیرۆندییەکانیش بە ئیرادەی «مەدام ڕۆلان»ەوە پەیوەســـت بوو. بەڵام پاشـــا بەختێکی خراپی هەبوو، چونکە «مەدام ڕۆلان» ڕقو کینێکی زۆری بەرامبەر پاشـــا هەبوو. لێرەوە بەهۆی مەکرو پلانگێڕی «مـــەدام ڕۆلان»و کۆکردنەوەی زۆرینەی دەنگەکان لەلایەن «مەدام ڕۆلان»ەوە بۆ لەســـێدارەدانی پاشا، پاشا ژیانی خۆی لەدەستدا. ئەم ئافرەتە ئاسنینە پێیوابوو دوای ڕوخاندنی پاشایەتی، ئیدی مەسەلەکان بۆ حیزبەکەی تەختدەبێت و بارودۆخی فەرەنســـا دەکەوێتە دەستییەوەو بە هیوای ئەوەبوو لەگەڵ هاوڕێ جیرۆندییەکانیدا حوکمی وڵات بکات.

بەڵام یەعقوبییەکان دوای لەسێدارەدانی «لویسی شازدەهەم» تادەهات ناوناوبانگیان زیاتر هەڵدەکشا، خۆیان بۆ «مەدام رۆلان» مەڵاسدابوو، سوربوون لەسەر ئەوەی لەناویبەرن. سەرکردەی یەعقوبییەکان «دانتۆن»، پلانی نەخشەی تۆڵەسەندنەوەکەی گرتەئەستۆی خۆی. پلانەکە بە سازکردنی هێرشێکی ڕۆژنامەوانی بۆ تێکدان و شێواندنی ناوبانگی خانمی دەسەڵاتدارو مێردە هەڵخەڵەتاوەکەی دەستیپێکرد، مێردەکەی بەوە تۆمەتبارکرا کە ناتوانێت داواکاریی ژیانی ژن و مێردایەتیان دابینبکات، لێرەوە مێردەکەی جڵەوی بۆ ژنەکەی شلکردووە تاکو لە ڕێگەی دیکەوە بەشوێن چێژو لەزەتدا بگەڕێت. ئیدی ڕۆژنامەکان کەوتنە لەکەدارکردنی داوێنپاکی و نێوبانگ و شەرەفی «مەدام ڕۆلان» کە نەیدەتوانی وەڵامی ئەو تیرە ژەهراوییانە بداتەوە.

لەو ماوەیەداو لە مانگی ئەیلولی ساڵی ١٧٩٢، لە پاریس قەسابخانەیەکی قێزەون ڕویدا، تێدا کۆمەڵێ چەتەو تاڵانچی پەلاماری کۆشکی خانەدانەکان و کڵێساکان و گرتوخانەکانیان دا کە پڕبوون لە زیندانی و کەوتنە کوشتن و سەربڕینیان. دواتر ڕژانە سەر شەقامەکان و دەستیانکرد بە ڕوخاندن و تاڵانکردنی دووکانەکان و هەر ڕێبوارێکیشیان توشبهاتایە، دەیانکوشت و هەزاران کەس بوونە قوربانی ئەو قەسابخانەیە. ئەمە بووە هۆی وروژاندنی ئەندێشەکان. «مەدام رۆلان» ئەم هەلەی قۆستەوە تاکو ڕق و کینەی خۆی بەسەر «دانتۆن»ی نەیارە دڵڕەقەکەیدا بڕژێنێت و بە ئەنجامدانی ئەو قەسابخانەیە تۆمەتباری بکات. ئەمە وەک ئەوە وابوو ئەم ئافرەتە خوێنڕێژە لەناکاو لەو توندڕەوییەی خۆی بەئاگا هاتبێتەوە کە عەیامێک بوو پەیڕەوی لێدەکرد، لێرەوە «مەدام ڕۆلان» کەوتە دژایەتیکردنی تیرۆرو دەڵێ ئەو شۆڕشەی کە خۆشیویست و شانازی دەکرد بەوەی بەشداربووە تێیدا، کەچی ئێستا بووەتە دەردوبەڵا بۆ فەرەنساو نەنگی بۆ ئەوانەی پێیهەستان. «مەدام ڕۆلان» یەعەقوبییەکانی تۆمەتبار کرد بەوەی شۆڕشیان گەندەڵ کردو لە ئامانجە باڵاکانی لایانداو کردیان بە ئامرازێکی فیتنەی پیس و قێزەون.

لە ڕێگا بەرەو مەقسەلەکە:

دەبوایە ئەم ململانێ ئاشکرایە بە سەرکەوتنی یەعقوبییەکان بەسەر نەیارە جیرۆندییەکان و خانمی سەرکردە ئاسنیینەکەیان کۆتایی پێبهاتایە. ئەوکات چیتر شۆڕش ڕێگای تیرۆری گرتبووەبەر، یەعقوبییەکان لە ئەنجومەنی نیشتیمانیدا ببونە زۆرینەو دەیانتوانی نەیارەکانیان بەرەو مەقسەلە بنێرن. ئیدی ئەو دەرفەتە هاتەپێشەوە کە تێدا سەرکردەکانی تیرۆر بڕیاریاندا، نابێت بۆ لەناوبردنی «مەدام ڕۆلان»و تاقمەکەی پاشەکشە بکەن. سەرەتای جێبەجێکردنی پلانەکە بەوە دەستیپێکرد کە «دانتۆن» بە ڕاشکاوی لە ئەنجومەنی عورفی دەسەڵاتدار، جیرۆندییەکانی بە خیانەتی مەزن تۆمەتبار کردو ڕایگەیاند جیرۆندییەکان تەنها لەژێر کاریگەری ترسی ڕای گشتیدا، دەنگیان بۆ لەسێدارەدانی پاشا داوە. ئەوان دوای دەنگدانەکەش هەوڵیاندا پاشا ڕزگاربکەن، بەوەی مەسەلەی لەسێدارەدانەکەی جێبەجێ نەکرێت. دواتر نۆرە هاتە سەر «مارا»و بەوە تۆمەتباری کردن کە پیلانیان دژ بە ئەمن و ئاسایش و سەلامەتی کۆمار دارشتووە، هەوڵیانداوە هەرێمەکان دژ بە پایتەخت بوروژێنن، تا جەنگی ناوخۆ بەرپاببێت و شۆڕش شکستپێبێنن. پاشان «ڕۆبسپێر» دێتە قسەو داوادەکات تەواوی وڵات لەو ناپاکانە پاکبکرێتەوە کە لە بەردەمیدا باس لە خۆشەویستی وڵات و نیشتیمانپەروەری دەکەن، کەچی لە دواوە خەریکی خراپەکاری و تێکدانن. «رۆبسپێر» داوایکرد هەر هەموو ئەوانە ڕاپێچی دادگای شۆڕش

بکرێن، تاکو سزای خۆیان دەرهەق بەو تاوانانەی بەرامبەر بە نیشتیمان کردویانە وەربگرن.

دوای ئەوە بە چەند رۆژێکی کەم، دەستەیەک سەرباز هەڵدەکوتنە سەر هۆڵی پەرلەمان و ٢٤ ئەندام پەرلەمانی سەر بە جیرۆندییەکان کە حەسانەی پەرلەمانیشیان هەبوو، قۆڵبەستدەکەن و بەرەو مەقسەڵە دەیانبەن. لێرەوە دەبوایە ئەفسانەی «مەدام رۆلان» کۆتایی پێبهاتایە، وەک کۆتایی هاتنی هەموو ئەو ئەفسانانەی شۆڕش هێنابویەئارا. ئیدی «مەدام رۆلان» لەگەڵ حیزبەکەیدا کە رۆژگارێک ئەوپەڕی دەسەڵات و نفوزیان هەبوو دەکەون، هەردوکیان پێکەوە دەکەونە ناو چڵپاوی ریسوایی و ترۆبوون. ئەوە کۆتاییەکی ئازاربەخش بوو، پەڵەیەکی رەشە لە مێژوی شۆڕشی فەرەنسیدا.

ئەمەی خوارەوە دیمەنی کۆتاییە کە بە پێنوسی ئەدیبی میسری مەزن خوالێخۆشبوو «حەسەن بەگ شەریف» لە کتێبەکەیدا: (چەند دیمەنێک لە شۆڕشی مەزنی فەرەنسی)، نوسراوە.

کۆتایی گاڵتەجاڕییەکە:

"مەدام رۆلان» دوای گرتنی هاوڕێ سیاسییەکانی، هەستیکرد ژیانی کەوتوەتە مەترسییەوەو نەیارەکانی بە رق و کینەوە بە شوێنیدا دەگەڕێن. ئەم هەستەی بە مەترسی ئەو کاتە زیاتر بوو کە ئەنجومەنی نیشتیمانی بڕیاری گرتنی مێردەکەی دەرکرد، تا ئەویش بە هەمان ئەو تۆمەتانەی سەری جیرۆندییەکانی پەڕاندبوو، تۆمەتباربکرێت و پاشان دادگایی بکرێت. «مەدام رۆلان» دەیتوانی وەک مێردەکەی رابکات و بە تەنها خۆی دەربازبکات، بەڵام پێدەچێ ئەو کارەساتەی بەسەر هاوڕێ و خۆشەویستانیدا هات، ئەو شکستەی توشی سیاسەت و هیواو ئاواتەکانی هات، ئەو چارەنوسە پڕ مەترسییەی چاوەڕوانی پاشماوەی گەنجە دەربەدەرەکانی ناو حیزبەکەی دەکرد، پێدەچێ هەر هەموو ئەوانە ژیانیان لەبەرچاو رەشکردبێت و برستیان لێبڕیبێت، بۆیە لەجێگای خۆی مایەوەو بێئەوەی پەشیمان بێت لە هیچ شتێک چاوڕێی حوکمی یەزدانی دەکرد.

وەک ئەوەی چاوەڕێی دەکرد، دەسەڵاتداران فەرمانی گرتنیان دەرکردو برایە بەردەم دادگای شۆڕش، تا لەوێدا دادگایی بکرێت. ئەو تۆمەتەی ئاراستەی کرابوو، بریتی بوو لەوەی گوایە لەگەڵ مێردەکەی و ئەوانەی کە لەسەریان ساغبۆتەوە خیانەتیان کردووە، بەشداربووە لەوەی دژایەتی و بەربەرەکانێی پیاوانی کۆماری کردووەو ناوبانگی شۆڕشی لەکەدار کردووە. لەگەڵ چەندین تۆمەتی نادیارو ئاڵۆزی دیکە کە هیچ مانایەکیان نەبوو، بەڵام بەس بوو بۆ ئەوەی خاوەنی ئەو تۆمەتە نادیارانە رەوانەی مەقسەڵەکە بکرێت. «مەدام رۆلان» هەوڵی دا بەرگری لە خۆی بکات و ئەو سوکایەتیانەی بەرامبەر بە ناموس و شەرەفی کراوە رەتبکاتەوە، وەلێ دادوەرەکان رێگەی قەسەکردنیان پێنەداو فەرمانی لەسێدارەدانیان بۆ دەرکرد. ئەویش ئەو حوکمە ترسناکەی بە لەخۆبردووییەکی گەورەوە وەرگرت و بە روویاندا هەڵشاخاو وتی: (ئێوە وای دەبینن من شایەنی ئەوەم هاوبەشی نەمری و مەزنی ئەو پیاوە مەزنانەبم کە لەسەر دەستی ئێوە کوژران، لەگەڵ ئەواندا بەرەو رێگای نەمری بڕۆم کە گرتبویانەبەر، ئەوا منیش وەک ئەوان بەوپەڕی نەبەردییەوە روبەڕوی مەرگ دەبمەوە). «مەدام رۆلان» مانەوەی لە زیندان ئەو دەرفەتەی بۆ رەخساند یادەوەریەکانی بنوسێت، ئەم یادەوەریانەی وەک شاکارێکی مێژوییەو شایەنی خوێندنەوەو تێڕامانەو پڕە لە پەندو ئامۆژگاری. کاتێ بڕیاری لەسێدارەدانی بۆ دەرچوو، گەڕایەوە زیندان و قەڵەمەکەی گرت بەدەستەوەو دواهەمین دێڕی یادەوەرییەکانی نوسی: (ئەی سروشت ئامێزی خۆتم بۆ

بکەرەوەو بمگرەخۆت، تۆش ئەی خودای بەزەیی لەپاڵ خۆتدا وەرمبگرە). ڕۆژی پاشتر، بەرەو گۆڕەپانی لەسێدارەدانەکە ڕاپێچیانکرد، ئەویش بەوپەڕی لەسەرخۆیی و هێمنییەوە لەسەر گالیسکەکەوە بە زەردەخەنەیەک سەلامی لە جەماوەر دەکردو ماڵئاوایی لەوانە دەکرد کە دەیناسین. کاتێ گەشتە تەنیشت پەیکەری ئازادی کە لە گۆڕەپانی شۆڕشدا دانرابوو، دەنگی بەرزکردەوەو هاوارە بەناوبانگەکەی خۆی کرد: (ئەی ئازادی... ئەو تاوانانە چەند زۆرن کە بە ناوی تۆوە ئەنجامدەدرێن).

مێردەکەی لە شاری ڕوان خۆی شاردبوەوەو بۆ ماوەی چەندین مانگ خۆی حەشاردابوو، کاتێ بە مردنی ژنەکەی زانی، لە حەشارگەکەی هاتەدەرەوەو ڕویکردە چۆڵەوانی، پێدەچێ بێهیوابونی و ئەو نەهامەتیانەی سەرشانیان قورسکردبوو، ژیانی لەبەرچاوی ئەمیش بێمانا کردبێت. بۆیە ڕۆژێک دوای لەسێدارەدانی «مەدام ڕۆلان»، هەندێ جوتیار مێردەکەی خانمی لەسێدارەدراویان بینی لەناو کێڵگەیەکدا بەدەما کەوتووە، کاتێ جوڵاندیان، بینیان لاشەیەکی ڕەقی بێ جووڵەیەو لە دەستە نوقاوەکەیدا کاغەزێکیان بینی ئەمەی تێدا نوسرابوو: (چیتر حەز بە ژیانێک ناکەم لەناو میللەتێکدا کە شوێن دەستی هیچ پرنسیپێکی بەرزی تێدانەماوە کە تا ئەمڕۆ لەپێناویدا ژیابوم. من دەمرم و خوازیارم وڵاتەکەم ئەم کابوسە یەخەی بەردات کە خەریکە دەیخنکێنێت، ڕۆژێک بێت دژ بەو زوڵم و زۆردارییەی لە وڵاتدا هەیە ڕاپەڕێت تاکو ژیانێکی بەختەوەرو ئازاد بژی).

لەوکات و ساتەدا لە باکوری فەرەنسا، کۆمەڵێ پیاوی جلوبەرگ دڕاوی لاشە پیسی ڕیش درێژ کە ڕوخساریان هیچ جوانییەکی گەنجی پێوەنەمابوو، تەواو شەکەوت و ماندوببوون، ئەوەندە خۆیان شاردبوەوەو ڕایانکردبوو بڕست و هێزیان لەبەر بڕابوو، ئەوانە پاشماوەی ئەندامانی حیزبی جیرۆندییەکان بوون کە پێش ئەوەی فەرمانی گرتنیان دەرچێت، لە هۆڵی ئەنجومەنی نیشتیمانی هاتبونەدەرەوە. ئەوانە بۆ هەمان مەبەست چوبونە شاری بۆردۆ، (واتە بۆ مەبەستی ڕاپەڕین و بەرپاکردنی شۆڕش دژ بە یەعقوبییەکان-و-)، وەلێ ئەوانیش شکستیان هێنابوو، کاتێ ویستبویان لە بۆردۆ دەرچن، دوانیان دەکەونە دەست ئەو پۆلیسانەی دوایان کەوتبوون، ئەو دوانە ڕەوانەی مەقسەلە کران و گەشتنەوە بە هاوڕێکانی پێشتریان.

ئەوانەی مانەوە بە سەرکەوتویی بۆی دەرچوون و تا ماوەیەکی درێژ لەناو بیرەکاندا خۆیان حەشاردەداو لە دارستانەکان و کەلاوەو ژێرزەمینەکاندا دەنوستن. شەوێک هەستیانکرد پۆلیس داویەتی بەسەریاندا، بۆیە ویستیان خۆیان خۆیان بکوژن و کۆتایی بە ژیانی خۆیان بێنن، ئیدی هەریەکەیان ساچمەزەنەکەی دەرهێناو نای بە خۆیەوە، بەم شێوەیە ئەوەی مرد مردو ئەوەشی بریندارببوو کەوتە پەلەقاژەی مردن. دەسەڵاتی شۆڕشگێڕ لێگەڕا ئەو بریندارانە مردنێکی نافەرمی بمرن، بۆیە ناردنی بۆ شوێنک تاکو کەوڵ بکرێن، تاکو وەک ئەوانە بمرن کە دەیانەوێ ڕووبەڕوی زۆرداری ببنەوەو لەبەرامبەر زۆرداراندا سەر بەرزدەکەنەوە.

سەرچاوە:

کتێبی الطغاة و البغاة، نوسینی جەمال بەدەوی، چاپی یەکەم ١٩٩٦، لاپەرە ١١١ بۆ١٢١، دەزگای ئەلشروق